

بررسی فقهی آثار موسیقی در تربیت نوجوان و آثار روانی آن در روحیه حق

پذیری وی

مهناز احمدی قواقی¹

چکیده

از آنجایی که کلام و اثرات آن و محتوا و پیام های انتقال داده شده توسط موسیقی قابل توجه می باشد و می تواند بر روان آدمی که مهمترین عضو در تصمیم گیری ها و سبک زندگی بشر است تاثیر بسزایی گذارد، لذا از دغدغه های مهم بشر امروز بوده و همچنین از دغدغه های مهم والدین نوجوانان است که تحت تاثیر موسیقی رفتارهای گاه عجیبی را از خود بروز می دهند که در اغتشاشات ز.ز.آ بیشترین قشری که آسیب دید نوجوانان بودند که تحت تاثیر رسانه ها خصوصا موسیقی به هنجار شکنی پرداختند. در این نوشتار سعی شده تا با مراجعه به منابع علمی روانشناسی به آثار ناشی از گوش دادن موسیقی پرداخته شود. این تحقیق به روش توصیفی-تحلیلی و شیوه کتابخانه ای تهیه شده است. در پژوهش حاضر به مفهوم شناسی موسیقی، تربیت، غناء و طرب، اقسام موسیقی، سبکهای مختلف آن و بررسی حکم شرعی و بررسی آثار روانی گوش دادن به موسیقی پرداخته شده است.

کلید واژه: موسیقی، تربیت، آثار موسیقی، نوجوان

¹ طلبه سطح دو حوزه علمیه حضرت خدیجه کبری علیهاالسلام
sarbaregomnam3131@gmail.com

مقدمه

بی شک بالاترین و والاترین عنصری که در موجودیت هر جامعه دخالت اساسی دارد، فرهنگ آن جامعه است. موسیقی شاخه ای از هنر است که گوش دادن به آن یکی از نیازهای زندگی بشر امروز، خصوصا قشر نوجوان جامعه است که خواسته یا ناخواسته، مستقیم یا غیرمستقیم، به تنهایی یا در جمع سبک های مختلف موسیقی را می شنوند. در مقایسه با گذشته سبک های موسیقی متنوع شده و دسترسی به محصولات موسیقی به دلیل پیشرفت تکنولوژی خصوصا در عرصه رسانه، آسان شده است. یافته های پژوهشی نشان داده است که بیشتر نوجوانان به موسیقی علاقه دارند و در واقع گوش دادن به موسیقی از برنامه های روزانه آنان است. از این رو آنچه که نیاز روزانه است باید در کم و کیف آن دقت کافی داشت.

مقاله حاضر سعی دارد تا باتبیین واژه موسیقی، سبک های آن و همچنین بررسی آثار روانی ناشی از گوش دادن موسیقی به اهمیت آن در تربیت و روحیه حق پذیری نوجوان که سرمایه های انسانی کشورمان هستند، بپردازد.

این پژوهش به چیستی واژه موسیقی و تربیت می پردازد و از اقسام و سبکهای مختلف آن در عصر حاضر سخن به میان می آورد، ضمن بیان حکم شرعی آن به آثار روانی مثبت و منفی آن در ابعاد روحی و جسمی اشاره می کند در حالی که مقاله های مشابه در رابطه با این موضوع صرفا به بعد تربیتی و یا آثار روانی آن در مطلق انسان پرداخته اند.

پیشینه این اثر شامل مقاله های زیر است:

۱- «پژوهشی در موسیقی و اثرات آن» نوشته هادی اسپنانی که در سایت راسخون در سال ۱۳۹۰ چاپ شده است و به تعریف واژه موسیقی و غناء و حکم شرعی آن پرداخته است.

۲- «اصطلاح شناسی موسیقی و غناء» نوشته سید مجتبی حسینی که این مقاله در سال ۱۳۹۰ در سایت حوزه نت درج شده است و فقط به مفهوم شناسی واژه موسیقی و واژگان مرتبط با آن پرداخته است.

مفاهیم

ارباب لغت در تعریف موسیقی گفته اند:

موسیقی مأخوذ از Moosika یونانی یا Musica لاتینی است و ریشه آن Mosa یا Misse می‌باشد که نام یکی از «نه رب النوع» اساطیری یونان و حامی هنرهای زیباست.^۲

در رسائل اخوان الصفا موسیقی به معنی غناء و موسیقار معادل مغنی و دو کلمه موسیقات یا موسیقار در برابر آلت نوازندگی (ساز) دیده می‌شود.^۳

شیخ آذری صاحب جواهر الاسرار گوید:

«مو» در لغت سریانی یعنی هوا و «سقی» به معنی گره است. یعنی موسیقیدان بواسطه ظرافت کار، گوئی هوا را گره می‌زند.

موسیقی در لغت یونانی به معنی لحن است و بعضی آن را مرکب از «موسی» و «قی» می‌دانند که «موسی» در لغت یونانی نغمه و سرود و «قی» به معنی موزون و دلپسند است و برخی غناء و موسیقی را از کلمه موسیقار یا موسیجه می‌دانند و آن را ساز درویشان و شبانان خوانند، ولی موسیقار نام پرنده‌ایست که در منقار سوراخ‌های بسیار دارد و از آن سوراخ‌ها آوازهای خوش آید که موسیقی از آن متخذ گردیده است.^۴ موسیقی را موزیک هم می‌نویسند اما از عصر فارابی به صورت موسیقی آورده شده است.

موزیک فارسی است، «موز» نام زنبور و صدای مگس و «ی» نسبت دارد.^۵

درباره فارابی گفته‌اند برای اینکه بدست ماموران سلطان نیفتد شتری کرایه کرد و زنگهای گردن او راطوری بست که بواسطه آوای آن یکسره صدها کیلومتر راه را رفت. باز ذکر کرده‌اند که در مجلس صاحب بن عباد آنگونه ساز زد که اول همه خندیدند، بعد گریستند در آخر از هوش رفتند و خواب رفتند و استاد هم رفت. موسیقی یا موزیک یا خُتیا یک نوع از هنر است که عناصر اصلی تشکیل‌دهندهٔ آن، صدا و سکوت است و همین‌طور عناصر زیر مجموعه تر آن شامل زیربومی (نواک) (تعیین‌کنندهٔ ملودی و هارمونی) و ضرب آهنگ (ریتم) است. موسیقی را هنر بیان احساسات به وسیلهٔ آواها گفته‌اند که مهم‌ترین عوامل آن صدا و ریتم هستند و همچنین دانش ترکیب صداها به گونه‌ای که خوش‌ایند باشد و سبب انبساط و انقلاب روان شود.^۶

^۲ خلف تبریزی، برهان قاطع، ج ۴، ص ۲۰۵۲

^۳ چیت سزایان، موسیقی در آفاق اسلام

^۴ برگرفته از سایت حوزه نت، تاریخ درج ۱۳۸۰

^۵ چیت سزایان، فصلنامه شورای فرهنگی و اجتماعی زنان، شماره ۸

^۶ کمال پورتراب، تئوری موسیقی، ص ۵۰

اربابان لغت در تعریف تربیت گفته‌اند:

واژه «تربیت» از ریشه «ربو» و از باب تفعیل است. عرب زبانان به تپه «رَبْوَه» می‌گویند، چرا که نسبت به سطح زمین برآمده تر است.^۷

راغب در بیان معنای «رب» اینگونه آورده است: «الرَّبُّ فِي الْأَصْلِ: التَّربِيَةُ، وَهُوَ إِنْشَاءُ الشَّيْءِ حَالاً فَحَالاً إِلَى حَدِّ التَّمَامِ».^۸

نکته مهم در معنایی که راغب اصفهانی در کتاب خویش آورده است، تدریجی بودن تربیت است که امری است قابل توجه و بسیار مهم.^۹

در رابطه با تعریف اصطلاحی واژه تربیت دیدگاه‌های متعددی از سوی اندیشمندان علوم تربیتی، وجود دارد که به دو مورد از آنها اشاره می‌شود:

جان استوارت میل، تربیت را هر تاثیری می‌داند که آدمی در معرض آن است. تفاوت نمی‌کند آبخور آن اثر گذاری؛ شیء، شخص و یا جامعه باشد.^{۱۰}

از منظر شهید مطهری تربیت عبارت است از: «پرورش دادن، یعنی استعدادهای درونی را که بالقوه در یک شیء موجود است به فعلیت درآوردن و پروردن. بنابراین با صنعت = «ساختن» به معنی اینکه شیء یا اشیایی را تحت یک نوع پیراستن‌ها و آراستن‌ها قرار می‌دهند و یا اجزاء و اشیایی را با هم ترکیب می‌کنند و نظم می‌میان‌شان برقرار می‌سازند، متفاوت است».^{۱۱}

انواع موسیقی

بطور کلی دو نوع موسیقی میتوانیم تصور کنیم:

۱- آهنگ و موسیقی طبیعی که برخواسته از متن نظام گسترده جهان آفرینش میباشد و اراده انسان در ایجاد و کیفیت آن کوچک ترین دخالتی ندارد مانند: نوای دلنشین پرندگان، صدای جویبارها، صدای وزش بادهای ملایم در درختان و ...

^۷ احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۲، ص ۴۸۳

^۸ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، ج ۱، ص ۳۴۰

^۹ افشاری، برگرفته از مقاله مفهوم شناسی واژه تربیت و نگاه اندیشمندان به این علم

^{۱۰} رفیعی، آراء دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت و مبانی آن، ج ۱، ص ۹۰

^{۱۱} مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۵۶ و ۷۶

۲_ موسیقی غیر طبیعی که ناشی از استعدادهای متنوع هنری انسان هاست که در تکوین و شکل گیری و کیفیت مختلف آنها، ارتعاشات گوناگون در طول موج اصوات و در نتیجه در تولید حالت زیر و بم صوت نقش بسزائی خواهد داشت.^{۱۲}

ناگفته پیداست که موسیقی نوع اول همزمان با تولد و پیدایش انسان در پهنه گیتی همراه بوده است؛ با قاطعیت میشود اعلام کرد که این نوع موسیقی از کیفیت خاصی برخوردار است و مطلوب روح و روان آدمی است.^{۱۳}

اما موسیقی های غیرطبیعی که اطلاعات دقیقی از پیدایش آن در دست نیست و نظرات متفاوتی در مورد آن وجود دارد به صورت کلی عده ای از مورخان موسیقی، پیدایش موسیقی را مقارن و هماهنگ با تاریخ شیوه ای تورات یهودیان دانسته اند و معتقدند که تولد موسیقی را به عنوان یک رشته خاص هنری باید به یهودیان نسبت داد.^{۱۴}

بحشی که در رابطه با موسیقی درگیرانیم، موسیقی نوع دوم که ساخته دست بشر است؛ لذا برآنیم که به سبک های مختلف موسیقی عصر حاضر پردازیم و مختصراً با آنها آشنا شویم:

امبینت (AMBIENT)

امبینت طیف گسترده ای از انواع موسیقی را در بر می گیرد و تمرکز آن، بیشتر از ساختار موسیقایی، بر روی صداهاست. هدف نهایی امبینت این است که با کمک قطعات وکال، سازهای متعارف و غیرمتعارف، آهنگی خلق کند تا حس و حال (Mood) خاصی را به مخاطب القاء نماید. این سبک می تواند دارای صدای خواننده هم باشد ولی بخش عمده آن با تجهیزات موسیقی بی کلام اجرا می شود.^{۱۵}

بلوز (BLUES)

موسیقی بلوز یک سبک آفریقایی-آمریکایی متعلق به مناطق جنوبی ایالات متحده بوده و از دل ترانه های کارگران، تصنیف ها و اشعار غمگین بیرون آمد و تا پایان قرن نوزدهم در همین سبک باقی ماند. این موسیقی در یک هارمونی ۱۲ میزانی نواخته می شد که البته محدود به این شکل باقی نماند و بعدها "نت های بلو" که تا حدودی با موسیقی وسترن کلاسیک در تضاد بود به آن اضافه شد.^{۱۶}

^{۱۲} اسماعیل پور، موسیقی در تاریخ و قرآن، ص ۴۰

^{۱۳} همان، ص ۴۱

^{۱۴} همان، ص ۴۲

^{۱۵} برگرفته از مجله الکترونیکی تهران ملودی با نام انحصاری تی ام پلاس

^{۱۶} همان

مطالعات نشان داده است نوجوانانی که به موسیقی تهاجمی گوش می‌دهند، بیشتر در معرض رفتارهای خشن هستند.^{۵۶}

انسان در سنین نوجوانی بیشترین تاثیرپذیری را دارد به طوری که علاوه بر اینکه علم روانشناسی آن را ثابت کرده، در روایات اسلامی نیز به وضوح به این دوره حساس اشاره شده است. طبق روایتی از پیامبر اکرم (ص) که می‌فرمایند:

مَنْ تَعَلَّمَ فِي شَبَابِهِ كَانَ بِمَنْزِلَةِ الْوَشْمِ فِي الْحَجَرِ وَ مَنْ تَعَلَّمَ وَ هُوَ كَبِيرٌ كَانَ بِمَنْزِلَةِ الْكِتَابِ عَلَى وَجْهِ الْمَاءِ؛^{۵۷}

مثل آن کس که در نوجوانی به فراگیری مطالب پردازد، همانند حکاکی بر سنگ است ینی دیگر از بین نمی‌رود و فراموش نمی‌شود.

حال با توجه به این ویژگی مهم نوجوان و جذابیتی که موسیقی برای او دارد قطعاً تاثیرپذیری بالایی نسبت به محتوای موسیقی و مخصوصاً چیزهایی که در آن القا میشود وجود دارد.

با توجه به تمامی مطالبی که تا اینجا گفته شد و ثابت شد که موسیقی تاثیر مستقیم بر انسان و خصوصاً در نوجوان به دلیل حساسیت بیشتر وی دارد، و علاقه بیشتر نوجوانان، براساس نظرسنجی های آنلاین، به سبک های هنجار شکنانه از جمله متال و رپ است، به این نتیجه میرسیم که موسیقی هایی که دارای موزیکهای تند هستند و اشعار آلوده دارند با تاثیر مستقیم و سریع بر روی نوجوان قدرت تفکر درست را از او گرفته و نوجوان را مبتلا به توهمات و تخیلاتی میکند که در رفتار وی بصورت خشونت، پر خاشگری، ناامیدی و مخالفت با خدا و دستور عملهای شرعی میکند. لذا نوجوان قدرت تشخیص حق از باطل را از دست داده و در موارد حق پذیری دچار تردید و اشتباه می شود.

از آنجا که شاکله اصلی عقاید و احساسات انسان در نوجوانی شکل میگیرد به این نتیجه میرسیم که خیلی از مشکلات و خलाهای رفتاری و عقیدتی در بزرگسالی ناشی از دوره نوجوانی انسان است؛ و موسیقی با آن تاثیرگذاری بالایی که دارد زمینه ساز رفتارهای درست یا نادرست در انسان میشود که در دنیای امروز نوجوان بیشتر لحظات خود را با موسیقی میگذرانند، موسیقی هایی که دقتی بر محتوا و ریتم و سبک آن ندارد.

پس موسیقی هم یک فرصت است و هم تهدید؛ تهدید از آن جهت که انسان را اول گرفتار موسیقی های حرام کرده و بعداً بر افکار و رفتار او تاثیر می‌گذارد. اگر موسیقی اصیل و متعهد نباشد روز به روز میتواند

^{۵۶} مومنی خواه، تاثیر موسیقی بر خلق و خوی نوجوانان و راهکارهای استفاده مسئولانه از آن
^{۵۷} راوندی، نوادر، ص ۱۳۲، ح ۱۶۹

انسان را از خدا و اخلاق انسانی دور کند و فقط جنبه حیوانی انسان را پرورش دهد که کشورهای غربی به این امر دچار شده اند و موسیقی های مخصوص گروه ها و فرقه های منحرف مثل شیطان پرستی که به شدت رواج پیدا کرده است که خود غرب از این واقعه مستأصل هست.

و اما فرصت هایی که در موسیقی سالم و اصیل و پرمغز نیز نهفته است قابل انکار نیست برای نمونه صوت و نغمه های قرآنی را میتوان مثال زد که چقدر از انسان ها را جذب دین اسلام کرده است. ینی آن حق پذیری و قبول باور صحیح و اعتقاد به توحید و دیگر امور الهی را در وی زنده کرده است. نوجوان نیز از این امر مستثنا نیست و بلکه روحیه حق پذیری و سوال از مبدا و مقصد جهان هستی یکی از دغدغه های همیشگی او بوده است که با گوش دادن به سبک هایی مثل متال، وارد عرصه ای به دور از فطرت و حقیقت خود می شود.

نتیجه گیری

با توجه به مطالب تبیین شده و اهمیت موسیقی و همچنین انواع آن و فواید و مضرات آن و مهم تر ارتباط آن با روح و روان آدمی میشود گفت هرچیزی که می‌شنویم ارتباط مستقیم با ناخودآگاه مغزی انسان دارد در میابیم که در بسیاری از مسائل تربیتی که از راه شنیدن و صدا است و در این میان موسیقی نقش مهمی دارد. بسیاری از مفاهیم درست و نادرست را بوسیله موسیقی میتوان وارد ذهن انسان کرد.

از آنجایی که نوجوان به دلیل اینکه در دوران تحول قرار دارد و به خاطر تغییرات هورمونی که دارد تحت تاثیر بسیاری از موسیقی ها قرار گرفته و متاثر می شود ممکن است در بحث رفتاری آرام و یا خشن رفتار کند و همه به خاطر آن شنیده ها و آوایی باشد که وارد مغز وی می شود .

نمونه بارز این تاثیر گذاری بخصوص در ناهنجاری های اجتماعی خود را نشان می دهد؛ برای نمونه در اغتشاشات اخیر که در کشور رخ داد شاهد آن بودیم که به وسیله یک موسیقی تعداد زیادی از نوجوانان در فضای مجازی و فضای حقیقی هنجار شکنی کردند و نمونه مثبت رفتاری آن در موسیقی های حماسی است که منجر به شرکت در راهپیمایی ها غرور مندانه ملی، فعالیت ها و گردهمایی های اجتماعی و مردمی است که خصوصا قشر نوجوان را وارد برهه ای از احساسات کرده و با شور و حال به حضور میکشاند.

همچنین از آنجا که گوش دهان روح است، موسیقی به صورت مستقیم در بعد روحی انسان تاثیر میگذارد.

لذا بر اساس نظرسنجی های سایتهای معتبر و همچنین فضای مجازی گرایشات نوجوانان به سبکهای موسیقی که هنجارشکن هستند افزایش یافته و این یک بحث خطرناک در وجود خود نوجوان ایجاد میکند که منجر به تهدید جامعه نیز میشود.

ارگانهای مربوطه، والدین و مربیان باید بیش از پیش بر روی موسیقی هایی که در فضای مجازی نوجوانان درگیر آن هستند دقت نظر داشته باشند تا سرمایه های کشور عزیزمان به انحطاط کشیده نشوند.

منابع

قرآن

کتاب

۱. احمد بن فارس، ابو الحسین، معجم مقاییس اللغة، عبدالسلام محمد هارون، قم، انتشارات مکتب الاعلام اسلامی، چاپ اول، بی تا
۲. امین خندقی، جواد؛ شناخت و بررسی شیطان پرستی؛ ناشر: آفتاب طوس، چاپ دوم، مشهد، ۱۳۸۹ ش.
۳. انصاری، مرتضی، مکاسب المحرمه، قم، تراث الشیخ الاعظم، چاپ اول، ۱۴۱۵ ه.ق
۴. تبریزی، محمد حسین بن خلف، برهان قاطع، بی جا، بی نا، چاپ دوم، فروردین ۱۳۴۳ ه.ش
۵. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، بیروت، انتشارات دارالقلم، چاپ اول، بی تا
۶. راوندی، سید فضل الله، نوادر، تهران، بنیاد فرهنگ اسلامی کوشانپور، چاپ اول، ۱۳۷۶ ه.ش
۷. رفیعی، بهروز، آراء دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت و مبانی آن، تهران، سازمان سمت، ۱۳۸۱ ه.ش
۸. کمال پورتراب، مصطفی، تئوری موسیقی، بی جا، انتشارات چشمه، چاپ ۶۱، ۱۳۹۶ ه.ش
۹. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، قم، صدرا، چاپ بیست و سوم، ص ۱۳۷۳ ه.ش
۱۰. نجفی، محمدحسن بن باقر، جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام، بی جا، دارلکتب اسلامیة، چاپ ششم، ۱۳۹۲ ه.ش

مقالات

۱. ابراهیمی، ریحانه، «جنبه ابتذال گونه رپ، نوجوان را به سمت خودش می کشد / سلیقه نوجوان امروزی بیشتر به سمت راک، رپ و موسیقی های خارج از کشور است؟!، خبرگزاری دانشجو، ۱۴۰۰ ه.ش
۲. افشاری، محمد حسین، «مفهوم شناسی واژه تربیت و نگاه اندیشمندان به این علم»، نشریه دی، شماره ۳، ۱۳۹۲ ه.ش

۳. اقدامی، منیرالسادات، «تأثيرات مثبت و نفی موسیقی در انسان و جامعه» ، وبلاگ هنر و رسانه مرکز علمی کاربردی فرهنگ و رسانه استان البرز
۴. تیم تولید محتوای پزشکی و سلامتی پذیرش ۲۴، «تأثیر موسیقی بر مغز چیست» ، مجله سلامتی پذیرش ۲۴، ۱۴۰۱ ه.ش
۵. چیت سزایان، مرتضی، «موسیقی در آفاق اسلام» ، نشریه مطالعات راهبردی زنان، شماره ۸، ۱۳۷۹ ه.ش
۶. حسینی، سیدمجتبی، «اصطلاح شناسی موسیقی و غناء» ، مجله پرسمان، شماره ۴۶، ۱۳۸۵ ه.ش
۷. کریمی، حمید، «موسیقی شیطانی» ، سایت راسخون، ۱۳۹۱ ه.ش
۸. «معرفی ژانرهای موسیقی» ،مجله الکترونیکی تهران ملودی
۹. مومنی خواه، درسا، «تأثیر موسیقی بر خلق و خوی نوجوانان و راهکارهای استفاده از آن» ، سایت فیلیمو مدرسه، ۱۴۰۳ ه.ش